

tünk nagyjai között a legnagyobb volt, s keblem elfogul a fájdalomtól, midőn az ő halhatatlan érdemeiről megemlékezem — érzem, hogy azok méltóságára elégtelen az én fogyatékos erőm.

Tartozom azonban kifejezést adni e ravatalnál annak, hogy ő, akit országosan gyászolunk, Magyarország újjászületésének, jelenkori alkotmányos életének ébresztő lelke s alapvetője volt.

Amit korának összes jelesei, bármennyire óhajtották is, nem mertek kezdeményezni, azt az ő bátor, rettenthetetlen lelke végrehajtotta.

Egy magasztos cél lebegett lelki szemei előtt, Magyarországot önálló és szabad, művelt és erős alkotmányos országgá fejleszteni, mely büszkén foglaljon helyet a polgárosult nemzetek soraiban.

Erre irányultak titáni vállalkozásai, ennek az eszményi Magyarországnak képe lebegett ébren és álmában az ő lelki szemei előtt, s ezzel az eszménynyel zárultak le szemei örök álomra.

Erős jogérzetének, elragadó szónoki erejének, melylyel bámulatos hatást gyakorolt a hallgatókra, páratlan munkaképességének — hajthatatlan, tiszta jellemének hatásáról örök bizonyosságot tesznek az 1848-ik évi törvények, a népképviselőlet alapján megalakult parlament; a kiváltságok eltörlése, az urbériség megszüntetése, a sajtószabadság, mind-megannyi fényes emlékei az ő szellemének.

Bizony, nehéz nekünk a válás, a bucsuzás attól, kinek a haza ennyit köszönhet, aki annyi dicsőséget árasztott a magyar nemzetre.

Aldás és könyhullatás kíséri őt nyugvóhelyére, de nagy alkotásainak emléke kell, hogy maradandó és elévülhetetlen erővel hasson a magyar nemzet faira, ivadékról-ivadékra.

Tőle kell megtanulni a jelen és utókor honpolgárainak, miként kelljen szeretni a hazát önzetlenül a bölcsőtől a sirig, s munkálni annak üdvét és boldogságát önfeláldozó hűséggel és szeretettel.

Mondjunk dicséretet a nagy férfiaknak, kik által nagy dicsőség származott az ő korukra, kik vezérei voltak a népnek a tanácsban és bölcs intézkedésben. Akik nagy nevet hagytak maguk után, hogy hirdessék az ő dicséretüket, és akiknek dicsősége soha sem hanyatlik el. Az ő testeik eltakaríthatnak békecséggel, de az ő nevük nemzedékről nemzedékre él és fenmarad.

Amde ha a legszentebb kötelességet, a kegyeletnek ezen most fényesen megnyilatkozó tartozását tartottuk a nagy hazafi ravatalánál, még mindig fenmarad számunkra egy nagy, egy szent, egy örök tartozásunk: az ő dicső példájának szem előtt tartása és követése.

Tanuljunk meg tőle, hogy mivel tartozunk a haza szent földjének, a nemzet üdvének és dicsőségének. Tanuljunk meg tőle, hogy miként kell szeretnünk a hazát a bölcsőtől a sirig, önzetlenül önmegtágadással, halálig tartó hűséggel, ha kell vagyont és életet feláldozni kész szeretettel.

Csak az a nemzet lehet dicső, szabad és hatalmas, melynek fiai — a nagyok, jelesek példáját szem előtt tartva utánuk indulnak s hozzájuk méltókká lenni törekcszenek.

Kossuth Lajos élete a hazaszeretetnek ragyogó példája.

Hazájának áldozta fel magas szellemi tehetőségét, idejét, bámulatos munkabíró erejét, személyes érdekeit, szabadságát, — egész életét.

Megtágadta önmagát, szenvedett a sors súlyos csapásaival, ette a hontalan bujdosó keserű kenyerét, feláldozta mindenét a haza boldogságáért.

Vallásos lelke itt is a világmegváltó magasztos elveivel találkozott, ki őt követni akaró hűveihez eme szavakat intézte: „Ha valaki én utánam akar jönni, tagadja meg önmagát és vegye fel az ő keresztjét és úgy kövessen engemet.“

Igen, Kossuth Lajos megtágadta önmagát s felvette a szenvedések nehéz keresztjét a nemzetért, melyet utolsó lehelletig oly forrón szeretett.

Elveinek, eszményének zászlaját fentartotta magasan s úgy érzett, úgy gondolkodott, mint egykor a nagy apostol Pál, aki az evangélium zászlaja alá esküdt és érette kész volt minden percben a halálba menni s ki, midőn hívei és tisztelői sirva kérték, hogy ne menne föl Jeruzsálembe, hol életét vesztély fenyegeti, ekként nyilatkozott: „Mit miveltek sirván és az én szívemet kesergetven? Mert én nemcsak megkötöztetni, hanem meghalni is kész vagyok Jeruzsálemben az Ur Jézusnak nevéért.“ Kossuth Lajos is így érzett, kész volt életét adni a haza szabadságáért s mint a szabadság martirja fejezte be drága életét.

Meghalt! A zászló, melyet fennen hordozott, kihullott elhidegült kezéből, mint ember alá volt vetve ő is a halandóság törvényeinek.

De fenkölt szelleme nincsen lezárva a koporsó fedele alatt, örök élete van az ő nagy lelkének, s itt valószínűleg meg rajta is az Üdvözítő szavai —: „Én vagyok a feltámadás és az örök élet, aki hiszzen én bennem, ha meghal is, él.“ Kossuth hívó tagja volt keresztény egyházának,

híven vallotta a protestánsizmus hitelveit, részt vett, míg országos gondjai engedték, egyháza ügyeinek intézésében, hosszú évtizedeken át felügyelője volt a sámsónházi evangélikus egyháznak s távolból is melegen érdeklődött egyháza ügyei és sorsa iránt.

Legyen áldott emléke amaz egyházban is, mely őt büszkén vallotta magáénak.

Most pedig egyháza szertartásához képest megáldom a drága hamvakat és beszentelem az Atyának, a Fiúnak és Szentléleknek nevében.

Atadom azokat az irtalom Istenének atyai gondviselésébe. Az ő örök éber szemei viraszszának porladozó teteme felett, miglen megszólal a feltámadás harsonája és megzendül az Ur hívogató szava: „Jer, hű szolgám, ki hű voltál, nagyra bízlak ez után, menj be a Te uradnak örömébe.“

Te pedig megdicsőült lélek menj fel az örökkévalóság fényes hajlékaiba s onnan a magasból tekints le áldó szeretettel gyászborult nemzetedre, bánatba merült fiadra és véreidre s ott a kegyelem istenének trónja előtt könyörögve kérd a népek és nemzetek sorsát intéző hatalmas Istent, — hogy áraszsza reánk a béke és egyetértés áldozatait s amiért milliók szíve feldobog, tegye a magyarok hazáját nagygyá, szilárdá és boldoggá — Amen.

Beszéde végeztével ismét meghajolt a koporsó előtt s a Kossuth-fiukhoz fordult, akik mélyen meghatva mondtak köszönetet a püspöknek.

Majd Jókai Mór lépett a ravatal elé. Amikor beszélni kezdett, hangja, amely az ezüst csengéséhez hasonlatos, egyszerre rabjává tette a szíveket. Ime, egyik dicső alakja annak a korszakot alkotó március tizenötödikének, amely alkotmányos életünk alapköve lett és amelyet éppen Kossuth tett azzá. Egyetlen élő abból a triumvirátusból, amelynek Magyarország szabadságát köszöni. Ő, akit azóta poeta laureatusnak kiáltott ki az ország, ő bucsuztatja el a dicső kor legdicsőbb emberét.

Mély és nagy hatást tett Jókai Mór beszéde. Könyekre fakasztott mindenkit, aki csak hallotta. Különösen amikor felidézte Kossuth halhatatlan mondását: — *Leborulok e nemzet nagysága előtt...*

E nemzet most gyászában is nagy. Boruljunk le mi is a nemzet nagysága előtt. Jókai beszéde egész terjedelmében a következő:

Révparthoz ért a gálya, világkörutat járt kormányosával. S megtértében egy új világot lelt maga előtt az ő-világ helyén. A régi tölgyerdő táján csak egyes vihártépte törzsek állanak még. Kilenc lustrum múlt el azóta. Ledült a többi!... De a kiült erdő helyén egy új pálmageszt emelkedett föl azóta. Az egyvívásu korból megtört alakok, megszült fejek fogadják a visszatérőt; de körülöttük egy új nemzedék támadt; szeretetben őseihez hasonló, de munkában erősebb, ismeretekben tudósabb azoknál.

Ha látná a visszatérő e szép új világot, lelkének a földi megdicsőülést kellene éreznie...

De vajjon nem látja-e?

Minekünk, akik hiszünk a lélek halhatatlanságában, hinnünk kell azt, hogy Kossuth hamvaival együtt a lelkét is elhozta Magyarországra. A lélek nem hagyja el azokat, akiket szeret s ő neki annyi szeretnivalója van itten!

... Légy üdvöz, hazádba visszatérő lélek! Hozzád beszélünk, midőn hamvaidd előtt állunk!

Te meghallod nemcsak azt, amit hozzád szólunk, hanem azt is, amit érzünk.

Te meglátod nemcsak azt a néptengert, melyben koporsód tova uszik; hanem a szívekbe is belátsz.

És látod, hogy a hála kiolthatatlan a magyar nép szívében azon nagy történelmi alak iránt, ki a magyarhoni jobbágyot, sőt a bibliai Lázárnak ezt a képmását, szolgálai sorsából fel emelted s az Isten áldásával tetézett asztalhoz ültetted, egy sorba a gazdagokkal és nemesekkel; — ki az emberi és honpolgári jogokat kiterjesztetted a Szent-István birodalmának minden lakójára, nem válogatva nemzetiségben és hitvallásban; — ki a honfenntartás és honvédelem terhére, az adófizetést és fegyverviselést megkönnyítetted a „misera plebs“ vállán s közös kötelességül osztád fel e haza minden lakójára; s a jogegyenlőség által a nép millióiból magyar nemzetet alkottál s szilárd alapját vetéd a mai Magyarországnak.

És lásd a rajongó kegyeletet, melyet emléked iránt tanusít országoszerzte a szellemvilág minden osztálya, ki neked köszöni, hogy a parlamentben és a sajtóban a szabad gondolat nyilatkozhatik. A tetszhalott leányzót, az alvó eszmét te költöd fel a sirból.

Látod, hogy Magyarország Erdélylyel, sok százados különállás után, egy egységes országgá tömörült, ahogy te összekötéd.

Látod Magyarországot fővárosát olyanná emelkedni, amelyennek te tervezéd.

És látod, hogy a szabadelvű szellem, melynek te voltál zászlóvivője, nemzetünknek minden intézményében diadalát üli.

És látod a varázst, melyet még alvó porodban is e nemzetre gyakorolsz.

Hazatértd diadalutja a békének, a kiengesztelődésnek.

Koporsódnál találkozik az egész nemzet: régi ellenfelek kezét nyujtanak előtte egymásnak, vitatkozó testvérek feltalálják ravatalodnál a közös édes anyát, a hazát, aki örököse lesz annak a szeretetnek, melyet te kincsek helyét gyűjtél magadnak egy mesehosszu életen át.

Egy mondás felőled elég egy tengert elcsilapítani: „ne háborogj! Kossuth Lajos alszik“... A tenger elpihen.

Egy szózat elég a harcot megszüntetni: „ne tépjétek egymás zászlóit! ne vágjatok egymáson sebeket! az Kossuth lelkének fáj“... s a küzdelem elműlik.

Ez a te bűvös szemfődeled betakar minden belviszályt.

Minden könyecsepp, mely érted kihull, egy balzsamcsepp, mely sebeket begyógyít.

Oh, mennyi beszélőnivalónk volna egymással, ha e könyeket elsírtuk. Elmondanánk egymásnak: hogyan törekedtünk negyvenöt év alatt a rombadült mindenséget újra visszatertemni.

Hogy hirdeted te kilenc lustrumon át Magyarhon létjogát az ő- és új világnak, minden művelt nemzet nyelvén, azzal az ékesszólással, aminő nem lesz többet a földön, és azzal az író-tollal, amelynek erejét magyar író nem bírta soha. S amely író-toll képezte puritán életed, független állásod egyetlen biztosítékát, oly késő életkorig, minőt a gondviselés ritka választottainak enged s akinek enged, nyugalomra és megpihenésre rendel. Neked az élet nem adott nyugodalmat. Utolsó erőd is az ideál harcában fogyasztád, a szabadelvűség védelmében. Ott estél el a csatatéren, szemközt fordulva a halál angyalával.

Mi pedig elmondanánk neked, minő küzdelmeink voltak e hosszú idő alatt: hogy véreztünk és könyeztünk, dolgoztunk és áldoztunk azért, hogy egy szabad hazát, egy erős magyar nemzetet megalkossunk, — mely ime él és virul, hivatását betölti a népek versenyében s most már csak békes alkotásra van hivatva, s hős erejét csak kül-ellenesség elleni védelemre összesíti.

De most már nálamnál nagyobbak beszélnek veled. Ott fog állani örök nyugalmad vártája Deák és Batthyány sírcsarnokai mellett. — Minő triumvirátus! Minő találkozás a nagy szellemeknek!

Te cipruslombot küldél Deák ravatalára s ez a cipruság találkozott azzal a babérkoszorúval, melyet Magyarország legszentebb élő nőalakja tett le a koporsóra. E két szimbolum találkozás a megszentelt helyen volt az eszmék, a nehéz idők expiaciója.

Áldottak legyenek e hamvak, melyek ez expiaciót hazatértükkel befejezték; áldottak a vér és könyázattal haza földében! Soha ne nyugtalanítsa álmaikat belviszály dobogása, balsors föld-rengése soha.

Áldottak legyenek az apához méltó fiúk, kik e drága hamvakat hazájuknak átadták, hogy ez az ereklje mint az Izlam Kaaba köve, ne a távol külföldön legyen megőrizve, hanem az ország szívében; hogy aki hozzá zárandokol, ne az idegen sivatagon, de a hazán vándoroljon végig s fejét a haza szívére hajtsa le.

De áldott legyen a testvérlélek is, ki e hosszú, küzdelmes élet szenvedéseit önfeláldozó ápolással megenyhítette. És áldottak azok a hamvak, kikben e nagy lélek kedveseit életében elsírtatta.

Te magaddal vitted mindazokat, akik szíved véréhez tartoztak, — midőn nem volt haza: most ime visszahoztad őket magaddal, élve, vagy poraikban, — amidőn van haza. Hazájuk lesz nekik e hon bizonynyal.

Lehetnek — fájdalom vannak, — kik a magyar nemzetnek ez általános kegyeletét, bizonyára bennünket nem ismerve, balramagyarazzák. De hát lehetne-e bizni egy nemzet lelkületében, mely el tudná tagadni igaz fájdalmát, mely elfelejtené halálját az iránt, akinek tartozik vele?

A hála és a hűség két ikertestvérek.

Amely nemzet fiait így tudja tisztelni, az atyáit is tiszteli.

Amely nemzet alkotmányát kész védeni, az alkotmányának oszlopait is megvédi.

Amely nemzet halottait meg tudja ünnepelni, az a nemzet tudja az élőket is felmagasztalni, az osztja a halhatatlanságot és a dicsőséget.

Ugyanazon kardoknak egyik lapjára ez volt vésvé: „pro libertate!“ — a másikra: „Moriatur pro patria et rege nostro!“ — s amit e kardok